Volume-4, Issue-10, Oct-2015 • ISSN No 2277 - 8160

Research Paper | Education

પાટણ જિલ્લાના પ્રાથમિક શિક્ષણ સાથે સંકળાયેલા H-TAT આચાર્યશ્રીઓની RTE અંગેની સભાનતાનો અભ્યાસ

ડો.સુધીરકુમાર એચ.ટંડેલ | આસી.પ્રોફેસર, એજ્યુકેશન ડીપાર્ટમેન્ટ, હેમ.ઉત્તરગુ.યુનિ.પાટણ.

ડો.પીનલ ડી.ગોરડીય | સિ.લેકચરર, ડબલ્યુ.ઈ.શાખા, ડાયટ-પાટણ.

ABSTRACT પ્રસ્તુત કાયદાના અસરકારક અમલ અંગે પ્રાથમિકશાળાઓના H-TAT આચાર્યોના પક્ષે પ્રસ્તુત શિક્ષણના અધિકાર 2009 અંગેનું જ્ઞાન અને જાગ્રુતિ આવશ્યક છે. તે જાણવા માટે પ્રસ્તુત સંશોધન હાથ ધરવામાં આવેલ હતું. પ્રસ્તુત સંશોધનનો મુખ્ય હેતુ ઇ-ઝઅઝ આચાર્યશ્રીઓમાં જાતિયતા અને કેટેગરીના આધારે છજીઉ અંગેની સભાનતાનો અભ્યાસ કરવાનો હતો. પ્રસ્તુત સંશોધનમાં પાટણ જિલ્લાની પ્રાથમિક શાળાઓના 100 H-TAT આચાર્યશ્રીઓને સહેતુક નમૂના પસંદગી દ્વારા પસંદ કરવામાં આવ્યા હતા. માટે આ સંશોધન સર્વેક્ષણ પ્રકારની પધ્ધતિ દ્વારા હાથ ધરવામાં આવ્યું હતુ. આમ, H-TAT આચાર્યશ્રીઓ પાસેથી માહિતી એકત્રીત કરવામાં આવી હતી.મળેલ માહિતીનું ‍િકંસોટી દ્વારા માહિતીનું પ્રુથ્થકરણ કરવામાં આવ્યું હતું.અનામત અને બિન-અનામત કેટેગરીના સ્ત્રી અને પુરુષ H-TAT આચાર્યશ્રીઓમા RTE અંગેની સમાન સભાનતા જોવા મળી છે.

KEYWORDS : RTE, સભાનતા

1.0 પ્રસ્તાવના

વિશ્વના તમામ દેશોની પ્રગતીનો આધાર, વિકાસનો આધાર શિક્ષણ પર નિર્ભર છે. પ્રાથમિક શિક્ષણને તો દેશની પ્રગતિ સાથે ઘણો ગાઢ સબંધ છે. પ્રાથમિક શિક્ષણને સફળ બનાવીને જ પ્રત્યેક રાષ્ટ્ર પોતાના લક્ષ્યાંકો સિદ્ધ કરી શકે છે.

છેવાડાના ગામડામાં રહેતું બાળક કોઈપણ જાતના ભેદભાવ વગર ગુણવત્તાસભર પ્રાથમિક શિક્ષણ મેળવી શકે તે માટે સરકાર પોતાના પ્રયત્ન પહેલેથી જ સતત કરતી આવે છે. કોઠારી કમીશનની ભલામણ મુજબ નસ્ત્રદેશના 6 થી 14 વર્ષના તમામ બાળકોને શિક્ષણ પ્રાપ્ત થવું જોઈએ.

દરેક બાળકને પ્રાથમિક શિક્ષણ મળી રહે અને તે માટે સામુહિક પ્રયાસ થાય અને તે કક્ષાએ આ અંગેની જવાબદારીઓ પણ સુનિશ્ચિત થાય તે માટે સંસદ દ્વારા બાળકોને મફત અને ફરજીયાત શિક્ષણનો અધિકાર અધિનિયમ-2009 બનાવવામાં આવેલ છે. આ કાયદાને ટૂંકમાં RTE (રાઈટ ટુ એજ્યુકેશન)-2009 અથવા તો શિક્ષણના અધિકાર તરીકે ઓળખવામાં આવે છે.

પ્રસ્તુત કાયદાના અસરકારક અમલ અંગે પ્રાથમિક શાળાઓના ઇ-ઝઅઝ આચાર્યશ્રીઓના પક્ષે પ્રસ્તુત શિક્ષણના અધિકાર-2009 અંગેનું જ્ઞાન અને જાગૃતિ આવશ્યક છે. પાટણ જિલ્લામાં આવેલી પ્રાથમિક શાળાઓના H-TAT આચાર્યશ્રીઓની શિક્ષણના અધિકાર-2009 અંગે કેટલી સભાનતા છે તે જાણવા માટે પ્રસ્તુત સંશોધન હાથ ધરવામાં આવેલ હતું.

1.1 શીર્ષક

પાટણ જિલ્લાના પ્રાથમિક શિક્ષણ સાથે સંકળાયેલા H-TAT આચાર્યશ્રીઓની RTE અંગેની સભાનતાનો અભ્યાસ.

1.2 અભ્યાસના હેતુઓ

પ્રસ્તુત અભ્યાસ નીચે મુજબના હેતુઓ ધ્યાને રાખી હાથ ધરવામાં આવ્યો છે.

1.પાટણ જિલ્લાની પ્રાથમિક શિક્ષણ સાથે સંકળાયેલા H-TAT આચાર્યશ્રીઓમાં RTE અંગેની સભાનતાનો અભ્યાસ કરવો.

2.પાટણ જિલ્લાની પ્રાથમિક શિક્ષણ સાથે સંકળાયેલા H-TAT આચાર્યશ્રીઓની જાતીયતાને આધારે RTE અંગેની સભાનતાનો અભ્યાસ કરવો.

3.પાટણ જિલ્લાની પ્રાથમિક શિક્ષણ સાથે સંકળાયેલા H-TAT આચાર્યશ્રીઓની કેટેગરી ને આધારે RTE અંગેની સભાનતાનો અભ્યાસ કરવો.

1.3 અભ્યાસની ઉત્કલ્પનાઓ

પ્રસ્તુત અભ્યાસની શૂન્ય ઉત્કલ્પનાઓ આ મુજબ હતી.

1. પાટણ જિલ્લાની પ્રાથમિક શિક્ષણ સાથે સંકળાયેલા H-TAT સ્ત્રી આચાર્યશ્રીઓ અને પુરુષ આચાર્યશ્રીઓની RTE અંગેની સભાનતા કસોટી પરનાં પ્રાપ્તાંકોની સરાસરીઓ વચ્ચે સાર્થક તફાવત નહીં હોય.

2. પાટણ જિલ્લાના પ્રાથમિક શિક્ષણ સાથે સંકળાયેલા H-TAT બિન અનામત અને અનામત કેટેગરીના આચાર્યશ્રીઓની RTE અંગેની સભાનતા કસોટી પરનાં પ્રાપ્તાંકોની સરાસરીઓ વચ્ચે સાર્થક તફાવત નહીં હોય.

3. પાટણ જિલ્લાના પ્રાથમિક શિક્ષણ સાથે સંકળાયેલા H-TAT બિન અનામત અને અનામત કેટેગરીના સ્ત્રી આચાર્યશ્રીઓની RTE અંગેની સભાનતા કસોટી પરનાં પ્રાપ્તાંકોની સરાસરીઓ વચ્ચે સાર્થક તફાવત નહીં હોય.

4. પાટણ જિલ્લાના પ્રાથમિક શિક્ષણ સાથે સંકળાયેલા બિન અનામત અને અનામત કેટેગરીના H-TAT પુરુષ આચાર્યશ્રીઓની RTE અંગેની સભાનતા કસોટી પરનાં પ્રાપ્તાંકોની સરાસરીઓ વચ્ચે સાર્થક તફાવત નહીં હોય.

5. પાટણ જિલ્લાના પ્રાથમિક શિક્ષણ સાથે સંકળાયેલા બિન અનામત અને અનામત કેટેગરીના H-TAT સ્ત્રી અને પુરુષ આચાર્યશ્રીઓની છTE અંગેની સભાનતા કસોટી પરનાં પ્રાપ્તાંકોની સરાસરીઓ વચ્ચે સાર્થક તફાવત નહીં હોય.

6. પાટણ જિલ્લાના પ્રાથમિક શિક્ષણ સાથે સંકળાયેલા અનામત કેટેગરીના H-TAT સ્ત્રી અને પુરુષ આચાર્યશ્રીઓની RTE અંગેની સભાનતા કસોટી પરનાં પ્રાપ્તાંકોની સરાસરીઓ વચ્ચે સાર્થક તફાવત નહીં હોય.

1.4 અભ્યાસના ચલ

વ્યક્તિ જૂથ કે પર્યાવરણનું કોઈપણ લક્ષણ કે જે પરિવર્તન થાય છે તેને ચલ કહે છે. પ્રસ્તુત સંશોધનમાં નીચે પ્રમાણેના ચલ પસંદ કરવામાં આવેલ છે.

સારણી 1.

અભ્યાસમાં સમાવિષ્ટ ચલો અને તેની કક્ષાઓ

ક્રમ	ચલ	ચલનો પ્રકાર	ચલની કક્ષા	કેટેગરી
૧	આચાર્યશ્રીની જાતીયતા	સ્વતંત્ર ચલ	૨	પુરૂષ આચાર્ય સ્ત્રી આચાર્ય
૨	આચાર્યશ્રીની કેટેગરી	સ્વતંત્ર ચલ	૨	બિન અનામત અનામત
3	શિક્ષણનો અધિકાર-2009 અંગેની સભાનતા કસોટી પરનો આંક	પરતંત્ર ચલ	-	-

1.5 પદોની વ્યવહારીક વ્યાખ્યાઓ

1. RTE-2009 એટલે 6 થી 14 વર્ષની વય જૂથના તમામ બાળકો માટે મફત અને ફરજીયાત શિક્ષણનો અધિકાર આપતો કાયદો.

2. પ્રાથમિક શિક્ષણ : - 6 થી 14 વર્ષની વય જૂથના બાળકો માટે નિશ્ચિત કરેલ અભ્યાસક્રમ અનુસાર ધોરણ 1 થી 8 નું શિક્ષણ એટલે પ્રાથમિક શિક્ષણ.

3. H-TAT આચાર્યશ્રીઓ :- અહી પ્રાથમિક શાળામાં H-TATની પરીક્ષા પાસ કરીને વર્ષ 2012-14માં પાટણ જિલ્લામાં ભરતી થયેલ આચાર્યશ્રીઓનો સમાવેશ કરવામાં આવેલ.

1.6 વ્યાપવિશ્વ

પ્રસ્તુત સંશોધનમાં તરીકે પાટણ જિલ્લાની પ્રાથમિક શાળાઓના વર્ષ 2012-14 દરમિયાન નિયુક્ત થયેલા H-TAT આચાર્યશ્રીઓનો વ્યાપવિશ્વ તરીકે સમાવેશ કરવામાં આવ્યો હતો.

1.7 નમૂના પસંદગી

પ્રસ્તુત સંશોધનમાં સંશોધકે નિદર્શ તરીકે પાટણ જિલ્લાની પ્રાથમિક શાળાઓના વર્ષ 2013-14 દરમિયાન નિયુક્ત થયેલા H-TAT આચાર્યશ્રીઓની સહેતૂક નમૂના પસંદગી કરવામાં આવી હતી.

જેમાં 28 સ્ત્રી અને 72 પુરુષ H-TAT આચાર્યશ્રીઓનો જે પૈકી 52-અનામત અને 48-બિનઅનામત કેટેગરીના H-TAT આચાર્યશ્રીઓનો આમ, કુલ 100 પાત્રોનો પ્રસ્તુત સંશોધનના નમૂનામાં સમાવેશ કરવામાં આવ્યો હતો.

1.8 સંશોધન પદ્ધતિ

પ્રસ્તુત સંશોધન વર્ણનાત્મક સંશોધન પદ્ધતિ પૈકી સર્વેક્ષણ પ્રકારની પદ્ધતિ દ્વારા હાથ ધરવામાં આવ્યું હતું.

1.9 ઉપકરણ સંરચના

પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં પ્રાથમિક શિક્ષણ સાથે સંકળાયેલા H-TAT આચાર્યશ્રીઓ રાઈટ ટુ એજ્યુકેશન-2009ની સભાનતા જાણવા માટે સંશોધકે રાજકોટ ડાયેટના અધ્યાપકો દ્વારા રચિત ઉપકરણની પસંદગી કરવામાં આવી હતી. કસોટીમાં કુલ 65 પ્રશ્નો મુકવામાં આવેલ હતા.

કસોટીમાં સમાવિષ્ટ પ્રત્યેક પ્રશ્નનો માટે આપેલા ચાર વિકલ્પોમાંથી યોગ્ય વિકલ્પ પસંદ કરી કર્મચારીઓએ પોતાનો પ્રતિભાવ આપવાનો હતો.

1.10 માહિતીનું એકત્રીકરણ

પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં સંશોધકે પાટણ જિલ્લાના વર્ષ 2012-14 દરમિયાન નિયુક્ત થયેલ H-TAT આચાર્યશ્રીઓની 18 દિવસની તાલીમનું આયોજન ડાયટ-પાટણ દ્વારા કરવામાં આવ્યુ હતું. આ તાલીમના દિવસો દરમિયાન ઇ-ઝઅઝ આચાર્યશ્રીઓને રૂબરૂ કસોટી આવીને જરૂરી સમય આપી માહિતીનું એકત્રીકરણ કરવામાં આવ્યું હતું.

1.11 માહિતીનું ગુણાંકન

પ્રાયોજક દ્વારા પ્રસ્તુત સંશોધન માટે તૈયાર કરેલ બહુવિકલ્પ કસોટી નમૂનામાં સમાવિષ્ટ પાત્રો પાસે ભરાવી એકત્ર થયેલ કસોટી પત્ર / ઉત્તરવહી સંશોધક દ્વારા જવાબ ચાવીના આધારે ચકાસવામાં આવેલ હતા. આ રીતે પ્રત્યેક સાચા જવાબ માટે 1 ગુણ અને તમામ ખોટા જવાબ માટે 0 ગુણભાર આપવામાં આવ્યા. તે પરથી તમામ H-TAT આચાર્યશ્રીઓના સભાનતા કસોટી પરના પ્રાપ્તાંકોની ગણતરી કરવામાં આવી હતી.

1.12 માહિતી પૃથક્કરણની પદ્ધતિ

પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં પ્રાયોજકો દ્વારા કુલ-100 H-TAT આચાર્યશ્રીઓના પાસેથી માહિતી મેળવવામાં આવેલ હતી. મળેલ માહિતીને આધારે H-TAT આચાર્યશ્રીઓએ મેળવેલ પ્રાપ્તાંકોની સરાસરી શોધવામાં આવેલ. આ ઉપરાંત જેન્ડર, કેટેગરીના સરાસરી પ્રાપ્તાંક મેળવવામાં આવેલ. આજ પ્રમાણે t-ઝયતર્દ્વારા t-મુલ્ય પણ મેળવવામાં આવેલ. આમ સમગ્ર માહિતીનું પૃથક્કરણ SPSS કમ્પ્યુટર પ્રોગ્રામથી કરવામાં આવેલ.

સારણી-2

પાત્રોની સંખ્યા સરાસરી, પ્રમાણ વિચલન, પ્રમાણભૂલ અને ર્મિૂલ્ય

ચલ	ચલની કક્ષા	સંખ્યા	સરાસરી	પ્રમાણ વિચલન	પ્રમાણભૂલ	t-મૂલ્ય	સાર્થક કક્ષા
જાતિયતા	સ્ત્રી	૨૮	૪૫.૯૩	૭.૧૫	૧.૯૧	૧.૩૬	સાર્થક
	પુરૂષ	૭૨	૪૮.૩૯	૫.૦૯	૦.૯૫		નથી.
કેટેગરી	બિન-અનામત	૪૮	૪૭.૩૮	૪.૬૩	૦.૯૫	૦.૩૮	સાર્થક
	અનામત	૫૨	૪૮	૬.૪૭	૧.૩૨		નથી.
કેટેગરી	સ્ત્રી બિન-અનામત	૧૪	૪૫.૪૩	૯.૫૪	૩.૬૦	૧.૭૪	સાર્થક
	સ્ત્રી અનામત	૧૪	૪૪.૭૧	૫.૨૨	૧.૯૭		નથી.
કેટેગરી	પુરૂષબિન-અનામત	૩૪	૫૦.૧૨	૨.૬૭	૦.૬૫	૧.૭૧	સાર્થક
	પુરૂષ અનામત	૩૮	૪૭.૪૭	૫.૮૩	૧.૩૪		નથી.
જાતિયતા	બિન-અનામત સ્ત્રી	૧૪	૪૭.૧૪	૫.૪૨	૨.૦૫	૦.૧૫	સાર્થક
	બિન-અનામતપુરૂષ	૩૪	૪૭.૪૭	૪.૪૫	૧.૦૮		નથી.
જાતિયતા	અનામત સ્ત્રી	૧૪	૪૭.૭૧	૮.૮૩	૩.૩૪	૧.૫૫	સાર્થક
	અનામત પુરૂષ	૩૮	૪૯.૨૧	૫.૬૦	૧.૨૮		નથી.

1.13 તારણો

પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં માહિતીના પૃથક્કરણ અને અર્થઘટનના આધારે પ્રાપ્ત થયેલા તારણો આ મુજબ છે.

1. સ્ત્રી અને પુરુષ ઇ-ઝઅઝ આચાર્યશ્રીઓમાં છજઉ અંગેની સમાન સભાનતા જોવા મળી હતી.
2. બિન-અનામત અને અનામત કેટેગરીના ઇ-ઝઅઝ આચાર્યશ્રીઓમાં છજઉ અંગેની સમાન સભાનતા જોવા મળી હતી.
3. બિન-અનામત અને અનામત કેટેગરીના સ્ત્રી ઇ-ઝઅઝ આચાર્યોમાં છજઉ અંગેની સમાન સભાનતા જોવા મળી હતી.
4. બિન-અનામત અને અનામત કેટેગરીના પુરુષ ઇ-ઝઅઝ આચાર્યોમાં છજઉ અંગેની સમાન સભાનતા જોવા મળી હતી.

1.14 શૈક્ષણિક ફલિતાર્થો

રાજ્યકક્ષા અને જિલ્લા કક્ષાએથી રાઇટ ટુ એજ્યુકેશન (છજઉ) અંતર્ગત તાલીમ આપવામાં આવે છે. જે સંદર્ભે જિલ્લાના પ્રાથમિક શિક્ષણ સાથે સંકળાયેલા ઇ-ઝઅઝ આચાર્યોમાં રાઇટ ટુ એજ્યુકેશન (છજઉ) અંગેની સભાનતા કેટલી છે તે જાણવાના હેતુસર આ સંશોધન કાર્ય હાથ ધરેલ છે. આવા હાથ ધરેલ અભ્યાસના ફલિતાર્થો પણ જાણવા જરૂરી હતા. જે આ મુજબ હતા.

1. આ અભ્યાસનાં પ્રાથમિક શિક્ષણ સાથે સંકળાયેલા ઇ-ઝઅઝ આચાર્યોમાં રાઇટ ટુ એજ્યુકેશન (છજઉ) અંગે સભાન જોવા મળે છે. જેથી કહી શકાય કે આ કાયદાનું અમલીકરણ કરવામાં સરળતા રહે તેવું અભ્યાસ પરથી કહી શકાય.
2. બિનઅનામત અને અનામત કેટેગરીના આચાર્યશ્રીઓ માટે છજઉ ની સભાનતા અંગે તાલીમનું આયોજન કરી શકાય.
3. પ્રાથમિક શિક્ષણ સાથે સંકળાયેલ કર્મચારિયોમાં છજઉ અંગેની સભાનતા વધારવા સતત મૂલ્યાંકન કરતું રહેવું જોઇએ.

1.15 ભાવિ સંશોધનો અંગેની ભલામણો

પ્રસ્તુત અભ્યાસની મર્યાદાઓ તેમજ અભ્યાસ દરમિયાન પ્રાયોજકોને થયેલા અનુભવોને આધારે પ્રાયોજકોએ ભવિષ્યમાં હાથ ધરી શકાય તેવા સંશોધનોની નોંધ કરી હતી. જે આ પ્રમાણે છે.

1. પ્રસ્તુત અભ્યાસની જેમ રાજ્ય કક્ષાએથી મોટા નમૂના પર આવું સંશોધન હાથ ધરી શકાય.
2. પ્રસ્તુત અભ્યાસની જેમ પાટણ જિલ્લા સિવાયનાં રાજ્યનાં અન્ય જિલ્લા પસંદ કરી આ પ્રકારનો અભ્યાસ હાથ ધરી શકાય.
3. પ્રસ્તુત અભ્યાસની જેમ રાજ્યના પ્રાથમિક શિક્ષણ સાથે સંકળાયેલા અન્ય અધિકારીઓમાં રાઇટ ટુ એજ્યુકેશન (RTE) અંગેની સભાંતનો અભ્યાસ હાથ ધરી શકાય.

REFERENCES

દેસાઇ એચ.જી. અને કે.જી.દેસાઇ(1997) સંશોધન પદ્ધતિઓ અને પ્રવિધિઓ (છઠ્ઠી આવૃત્તિ), અમદાવાદ યુનિવર્સિટી ગ્રંથનિર્માણ બોર્ડ. દેસાઇ, કે.જી. અને અન્યો(1973) : શૈક્ષણિક આયોજન અને પ્રવિધિ અને મૂલ્યાંકનની ધરી. અમદાવાદ : ગુજરાત યુનિવર્સિટી ગ્રંથ નિર્માણ બોર્ડ, ગુજરાત રાજ્ય દેસાઇ ,કે.જી. અને અન્યો(1973) : શૈક્ષણિક આયોજન અને પ્રવિધિ અને મૂલ્યાંકનની ધરી. અમદાવાદ : ગુજરાત યુનિવર્સિટી ગ્રંથ નિર્માણ બોર્ડ, ગુજરાત રાજ્ય, પૃ.17 હકીમ,એમ.એ. અને બીપીન અસ્થાના(1984)ઃ મનોવિજ્ઞાન વિધા, આગ્રાઃ વિનોદ પુસ્તક મંદિર પૃ.113 જાડેજા, અંજના એલ. (2003) : ધોરણ-8ના વિદ્યાર્થિઓની પર્યાવરણ જાગૃતિનો અભ્યાસ અપ્રકાશિત લઘુશોધ નિબંધ અમદાવાદ, ગુજરાત યુનિવર્સિટી મનસુરી કૌશર એમ. (2005) માધ્યમિક શાળામાં અભ્યાસ કરતા મુસ્લિમ વિદ્યાર્થીઓની સામાન્ય જાગૃકતાનો અભ્યાસ : અપ્રકાશિત લઘુશોધ નિબંધ અમદાવાદ, ગુજરાત યુનિવર્સિટી મુનિયા રાજેશ જી. (2004) ધોરણ-8 અને 9ના વિદ્યાર્થીઓની પર્યાવરણ જાગૃતિનો અભ્યાસઃ અપ્રકાશિત લઘુશોધ નિબંધ અમદાવાદ, ગુજરાત યુનિવર્સિટી મુખરજી, કે.જી. (1978) શિક્ષણમાં સંશોધન એક પરિચય મેરઠઃ વિનોદ પ્રકાશન. પૃ.189 મોદી, ડી.જે.અને અન્યો (સં.)(1991) સંશોધનની માધુકરી, ભાવનગરઃ ભાવનગર યુનિવર્સિટી નિયામકશ્રી,પૂર્વે પ્રાથમિક શિક્ષણ, ગાંધીનગર :ગુજરાત શૈક્ષણિક સંશોધન અને તાલીમ પરિષદ, સેક્ટર-12 નિયામકશ્રી, શિક્ષણનો અધિકાર, શાળા વ્યવસ્થાપન સમિતિ, ગાંધીનગરઃ ગુજરાત શૈક્ષણિક સંશોધન અને તાલીમ પરિષદ, સેક્ટર-12 નિયામકશ્રી, બાળકોને મફત અને ફરજિયાત શિક્ષણનો અધિકાર અધિનિયમ,2009 ગાંધીનગરઃ ગુજરાત શૈક્ષણિક સંશોધન અને તાલીમ પરિષદ, સેક્ટર-12 નિયામકશ્રી, બાળકોને મફત અને ફરજિયાત શિક્ષણનો અધિકાર અધિનિયમ,2009, મનમાં ઉદભવતા પ્રશ્નો, ગાંધીનગરઃ ગુજરાત શૈક્ષણિક સંશોધન અને તાલીમ પરિષદ, સેક્ટર-12 પટેલ, છાયા વી. (2001)ઃ ખેડા જીલ્લામાં ધોરણ-9 માં અભ્યાસ કરતા વિદ્યાર્થીઓની પર્યાવરણ જાગૃતિનો કેટલાક ચલોના સંદર્ભમાં અભ્યાસ. : અપ્રકાશિત લઘુશોધ નિબંધ અમદાવાદ, ગુજરાત યુનિવર્સિટી સ્ટેટ પ્રોજેક્ટ ડાયરેક્ટર, શાળા વ્યવસ્થાપન સમિતિ(જીખઈ) તાલીમ મોડ્યુલ, ગાંધીનગરઃ ગુજરાત પ્રાથમિક શિક્ષણ પરિષદ, સેક્ટર-17 શાહ એચ.ડી.(1985), ગાણિતિક આંકડાશાસ્ત્ર (તૃતિય આવૃત્તિ), અમદાવાદ યુનિવર્સિટી ગ્રંથનિર્માણ બોર્ડ. ત્રિવેદી,એમ.ડી. અને બી.યુ.પારેખ(1972) શિક્ષણમાં આંકડાશાસ્ત્ર, અમદાવાદ યુનિવર્સિટી ગ્રંથ નિર્માણ બોર્ડ. ઉચાટ, ડી.એ.(2000) સંધોધનની વિશિષ્ટ પદ્ધતિઓ, રાજકોટઃ3, ટાગોરનગર, અમીન માર્ગ. ઉચાટ,ડી.એ. અને અન્યો(સં.) (1998) સંશોધન અહેવાલનું લેખન શી રીતે કરશો? રાજકોટઃ સૌરાષ્ટ્ર યુનિવર્સિટી વસાવા ફતેસિંહ બી. (2005)ઃ દાહોદ જિલ્લાની માધ્યમિક શાળાઓના વિદ્યાર્થીઓને પર્યાવરણ જાગૃતિનો અભ્યાસ : અપ્રકાશિત લઘુશોધ નિબંધ અમદાવાદ, ગુજરાત યુનિવર્સિટી